

ارزیابی تأثیرات ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیط زیستی اقامتگاه‌های بومگردی استان کرمان (رویکردی آسیب‌شناسانه)

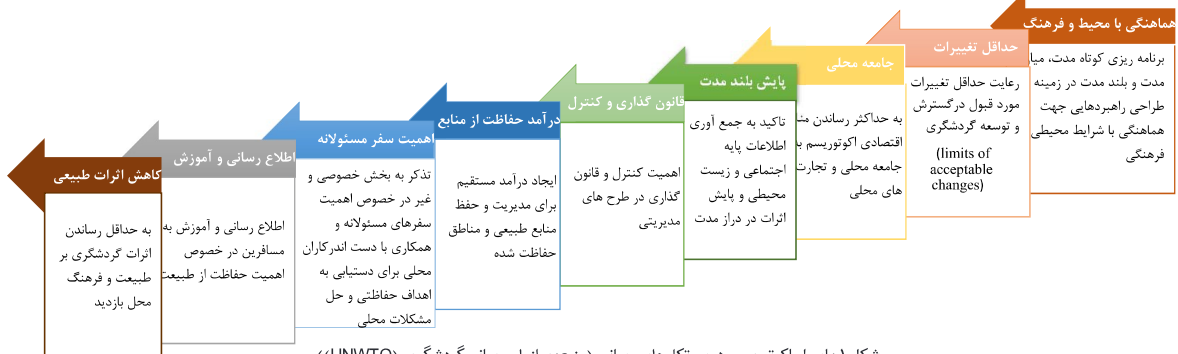
(این نوشتار تلخیصی است از پروژه پژوهشی با همین عنوان که در مرکز مطالعات اتاق بازرگانی کرمان به سفارش کمیسیون گردشگری اتاق کرمان انجام شده است.)

دکتر حامد سجادی
کارشناس ارشد مطالعات فرهنگ و ارتباطات، گرایش سیاست‌گذاری

بیان مسئله

همگام با روند توسعه و پیشرفت جهانی در سطوح مختلف اقتصادی، گردشگری به‌عنوان محوری مهم و یکی از ضرورت‌های امروز اقتصاد ایران مورد توجه و تأکید متخصصین و فعالان اقتصادی کشور قرار گرفته است. در واقع تقویت و پرداختن به گردشگری موجب می‌گردد که ظرفیت‌های بالقوه گوناگونی در زیست‌بوم اقتصادی جامعه ایران فعال گردد و عملاً نقش مؤثری در رفع و کنار گذاشتن زبان ناشی از «اقتصاد تک‌محصولی وابسته به فروش منابع اولیه» ایفا نماید. از سوی دیگر رشد قابل توجه و گسترده تقاضا در بازار گردشگری در سطح بین‌المللی و همچنین تعدد ظرفیت‌های بالقوه ایران؛ که آن را در میان ده کشور اول دنیا قرار داده است، بر ضرورت توجه و بهره‌گیری از این عرصه می‌افزاید. در این میان طی سال‌های اخیر، طبیعت‌گردی و در پی آن شکل‌گیری سازوکاری اقامتی با محوریت زندگی بومی در مناطق خصوصاً روستایی، عنصر جدیدی را به بازار گردشگری ایران معرفی نمود که مجموعه این سبک از گردشگری «بومگردی» و یا «Ecotourism» است؛ همچنین یکی از ارکان این گونه از گردشگری جامعه محلی و اقامتگاه‌های ارائه‌دهنده این خدمات است «اقامتگاه‌های بومگردی» و یا «Ecolodge» نامیده می‌شود. در مجموع می‌توان اصول راهبردی مشخصی را به‌منظور دستیابی به الگوی اکوتوریسم در سطح مدیریت کلان و میانی مطرح نمود که به شرح ذیل است (اکبری و قرخلو، ۱۳۸۹: ۵۵):

شکل ۱: اصول اکوتوریسم در پروتکل‌های جهانی (منبع: سازمان جهانی گردشگری (UNWTO))

محوریت آداب و رسوم بومی در ساختار یک خانواده ایرانی و تکیه کردن به عناصری نظیر همزیستی با محیط زیست و سنت مهمان‌نوازی ایرانی از نقاط قوت این نوع از اقامتگاه‌ها محسوب می‌شود. به‌علاوه آن‌که سیاست‌گذاری و حمایت اصولی از گسترش اقامتگاه‌های بومگردی علاوه بر پوشش خلأهای موجود در بازار گردشگری ایران، مانند کمبود اماکن اقامتی همچون هتل، مهمان‌پذیر و ... امکان ایجاد پیوندی میان کسب‌وکار در حوزه گردشگری و جامعه محلی و خصوصاً روستایی - که عمدتاً از افشار متوسط و یا کمتر برخوردار جامعه محسوب می‌شوند- نیز فراهم می‌آورد. استان کرمان از بدو تدوین اساسنامه تأسیس اقامتگاه‌های بومگردی همواره به‌عنوان یکی از برترین استان‌ها از جنبه تعداد واحدهای ثبت و راه‌اندازی شده مطرح بوده است که برآمده از هدف‌گذاری و تلاش مؤثر مدیران سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری و نیز ظرفیت‌های گسترده موجود در سطح استان می‌باشد. نکته قابل‌ملاحظه در این روند که تبیین‌کننده چرایی و ضرورت شکل‌گیری پروژه پیش رو نیز محسوب می‌شود، اهمیت پایش و ارزیابی تأثیرات این سیاست‌گذاری در سطح استان است که از یک‌سو نقش مؤثری در شناسایی و تقویت نقاط قوت دارد و از سوی دیگر مسائل و مشکلات اصلی پیش رو این هدف‌گذاری را در اختیار متخصصان، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران عرصه گردشگری استان کرمان قرار می‌دهد.

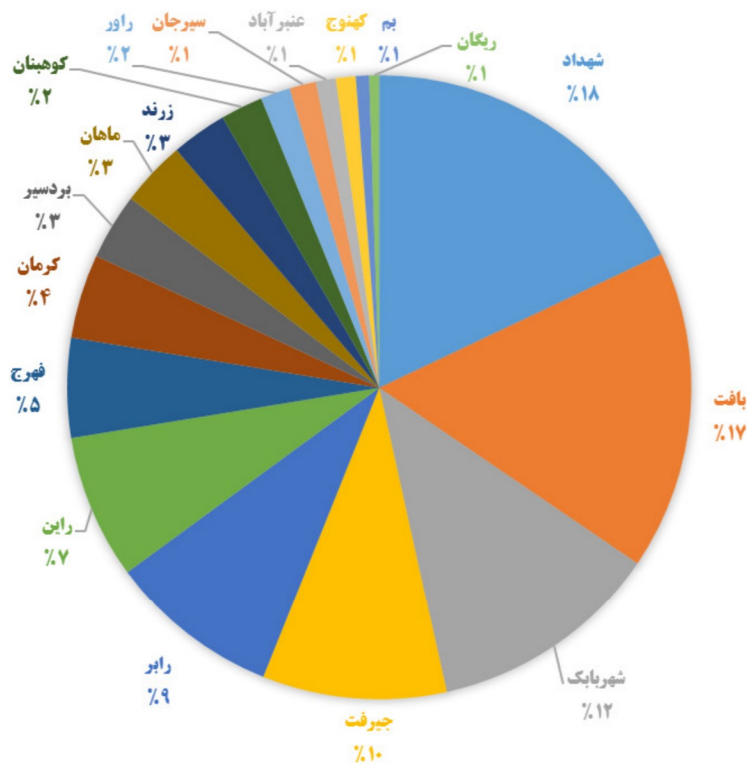
ارزیابی روند رشد اقامتگاه‌های بومگردی استان کرمان

سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان کرمان، به‌عنوان سازمان متصدی توسعه و گسترش اقامتگاه‌های بومگردی در سطح استان به‌صورت گسترده در این زمینه فعالیت نموده است؛ به‌گونه‌ای که استان کرمان طی سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ جایگاه اول و در آمار منتشرشده در مردادماه ۱۳۹۶ به‌عنوان استان دوم پس از استان اصفهان معرفی شده است. در جدول ذیل ظرفیت‌ها اقامتگاه‌های بومگردی به تفکیک هر شهرستان ارائه گردیده است:

جدول ۱: آمار اقامتگاه‌های بومگردی استان کرمان

شهرستان	تعداد	تعداد اتاق	ظرفیت پذیرش	تعداد کارکنان مستقیم	تعداد کارکنان غیرمستقیم	مترائز	نوبت تمدید مجوز	تعداد اقامتگاه‌های تمدید کننده مجوز	واحدهای ملزم به تمدید	درصد تمدید مجوز
شهداد	۲۹	۸۹	۵۲۴	۶۲	۶۶	۲۳۴۹۷	۲۸	۱۲	۲۴	۵۰
شهربابک	۱۳	۶۱	۳۵۱	۲۸	۳۱	۵۶۰۰	۹	۴	۹	۴۴/۴۴۴
بافت	۲۵	۸۴	۴۸۲	۵۳	۶۶	۲۰۱۸۰	۲۷	۱۱	۲۱	۵۲/۳۸۱
رابر	۷	۴۳	۲۵۹	۱۶	۱۷	۳۴۰۰	۴	۲	۲	۱۰۰
جیرفت	۱۰	۴۰	۲۷۸	۲۲	۲۳	۶۷۹۵	۱۴	۶	۸	۷۵
ماهان	۶	۱۹	۹۹	۱۰	۱۴	۲۵۰۰	۸	۴	۴	۱۰۰
راین	۸	۴۰	۲۱۸	۲۰	۲۱	۱۴۵۷	۱۵	۷	۸	۸۷/۵
کرمان	۲	۲۱	۱۲۷	۹	۸	۶۱۷۵	۰	۰	۰	۰
بم	۱	۵	۲۰	۲	۲	۹۸۵	۲	۱	۱	۱۰۰
ریگان	۱	۴	۱۵	۲	۲	۴۰۰	۲	۱	۱	۱۰۰
فهرج	۴	۲۰	۱۵۰	۱۱	۱۱	۳۰۱۵	۰	۰	۰	۰
عنبرآباد	۱	۵	۳۰	۲	۲	۵۰۰۰	۰	۰	۰	۰
کهنوج	۱	۴	۳۰	۲	۲	۴۲۰۰	۰	۰	۰	۰
زرنند	۵	۱۶	۸۴	۱۵	۱۱	۷۲۰۰	۳	۲	۲	۱۰۰
راور	۲	۸	۴۵	۴	۴	۱۳۰۰	۰	۰	۰	۰
کوهبنان	۳	۱۳	۶۴	۶	۷	۵۷۵	۲	۱	۱	۱۰۰
سیرجان	۳	۹	۴۰	۶	۶	۳۵۲۳	۲	۱	۳	۳۳/۳۳۳
بردسیر	۳	۱۴	۱۰۰	۷	۶	۲۰۷۱	۰	۰	۰	۰

بر اساس آمار فوق، ظرفیت ایجادشده در زمینه اقامتگاه‌های بومگردی برای جذب گردشگر در هر شهرستان در شکل شماره ۲ نشان داده شده است.

شکل ۲: درصد ظرفیت ایجادشده در اقامتگاه‌های بومگردی به تفکیک شهرستان‌های استان کرمان

جدول ۲: جامعه مورد مراجعه در فرایند نمونه‌گیری

ردیف	گروه مورد مراجعه	تعداد افراد
۱	متصدیان اقامتگاه‌های بومگردی	۳۲
۲	مدیران سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۵
۳	جامعه محلی	۲۵
۴	راهنمایان تور (لیدرها)	۱۱
۵	مدیر آموزشگاه‌ها حوزه گردشگری	۲
۶	سایر فعالان خصوصی حوزه گردشگری	۹
	مجموع	۱۰۲

روش‌شناسی پروژه

پروژه پژوهشی حاضر با رویکرد اکتشافی و مبتنی بر تکنیک‌های مورد استفاده در مردم‌شناسی به بررسی زوایا و ابعاد مختلف سیاست‌گذاری مربوط به اقامتگاه‌های بومگردی اعم از مسئله شناسی و دغدغه اولیه مدیران، سازوکار اجرایی ساختن سیاست مذکور، نحوه ساماندهی، نظارت و هدایت تا مرحله تأسیس و مناسبات شکل گرفته پس از تأسیس این واحدهای اقامتی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پرداخته است.

جامعه مورد نمونه‌گیری این پژوهش به شرح جدول (۲) است.

در این میان در روند جمع‌آوری داده‌های موردنیاز از روش‌هایی نظیر انواع مصاحبه (مصاحبه ساخت‌یافته، مصاحبه روایی، مصاحبه نیمه ساخت‌یافته، مصاحبه ایگزویک، گروه متمرکز کانونی)، مشاهده مشارکتی، سندپژوهی و همچنین با بهره‌گیری از داده‌های کمی بهره‌ای جدی و مؤثر برده شده است.

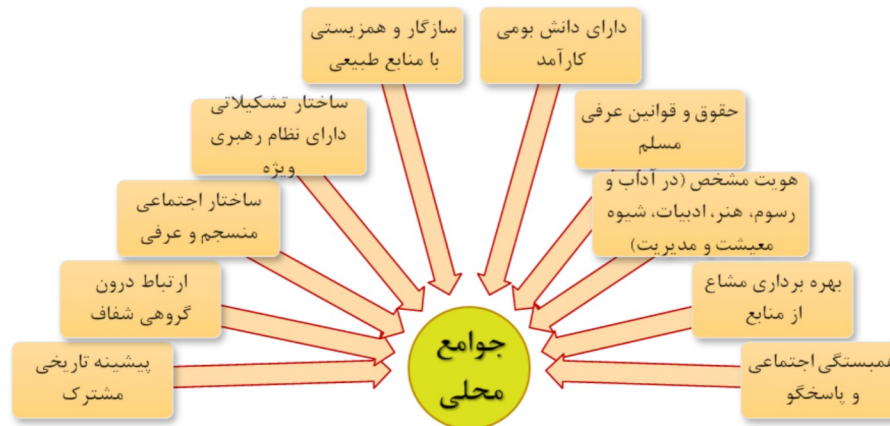
در فرایند تحلیل نیز از الگوهایی مانند تحلیل مضمون و آمار توصیفی استخراج‌شده در سطح استان بهره‌گیری شد؛ همچنین آمار رسمی سازمان‌های معتبر بین‌المللی مانند سازمان تجارت جهانی، جامعه بین‌المللی اکوتوریسم، سازمان جهانی گردشگری، انجمن جهانی سفر و گردشگری، سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی نقش قابل‌ملاحظه‌ای در روند تحلیل نهایی داده‌ها و ارائه‌ی راهکارهای متناسب با هر یک از مسائل پیش‌روی سیاست‌گذاری اقامتگاه‌های بومگردی ایفا نمودند. در نهایت نیز تمامی گزاره‌های استخراج‌شده ذیل دوازده سیاست پیشنهادی کلان با محوریت ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیط‌زیستی مورد تجمیع قرار گرفت و در ذیل آن راهکارها و نیز داده‌های آسیب‌شناسانه به تفکیک ارائه شده است.

گردشگری پایدار؛ هسته مرکزی راهبردی بومگردی

مفهوم همه‌جانبه پایداری و گردشگری پایدار را می‌توان به‌عنوان هسته مرکزی راهبرد بومگردی معرفی نمود. برنامه زیست‌محیطی سازمان ملل متحد (UNEP) و سازمان تجارت جهانی (WTO) (۲۰۰۲) گردشگری پایدار را چنین معرفی می‌نمایند: «راهبردی به سمت مدیریت جامع منابع تجدیدشونده به‌نحوی که نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیباشناختی به‌گونه‌ای برآورده شود که یکپارچگی فرهنگی، فرآیندهای بوم‌شناختی ضروری، تنوع اکولوژیک و سیستم‌های حیات‌بخش حفظ شود».

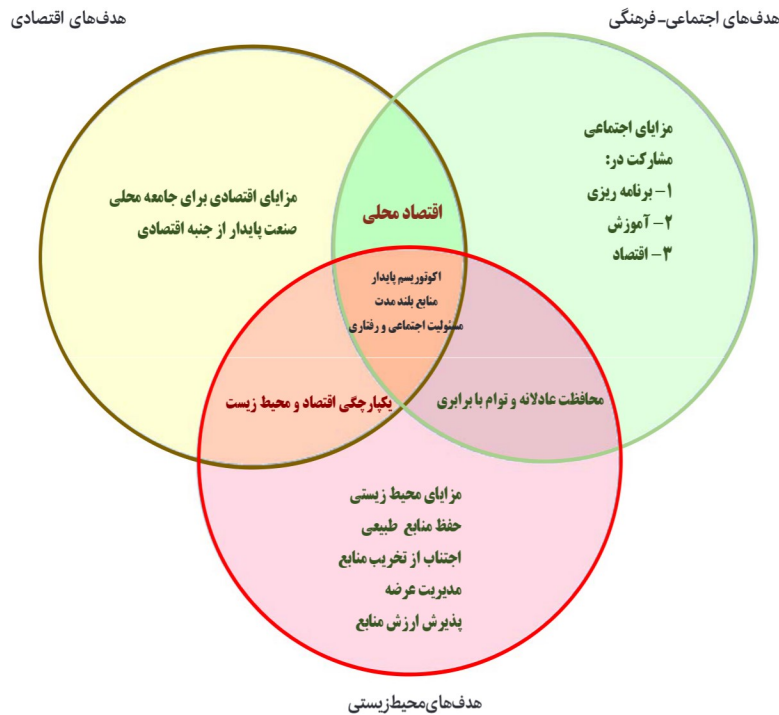
جامعه محلی؛ رکن اساسی بومگردی به‌منابه گردشگری پایدار

همان‌گونه که در تعاریف محوری و اصول مربوط به بومگردی مشخص شد، جامعه محلی نقش فوق‌العاده مهم و اساسی در شکل‌گیری و تقویت بومگردی دارد. در تعریف این مفهوم جامعه محلی مجموعه‌ای با پیشینه‌ی تاریخی و ارتباطات درون‌گروهی شفاف، دارای سازمان عرفی و ساختار تشکیلاتی با نظام رهبری و مدیریتی ویژه، سازگار و همزیست با منابع طبیعی، برخوردار از دانش بومی کارآمد، دارای حقوق و قوانین عرفی مسلم و از نظر مدیریت، اسکان و شیوه‌ی معیشت، سلايق، سنت‌ها و هنر و ادبیات عامیانه، دارای هویتی مشخص و متمایز که با بهره‌برداری مشاع و منطقی از منابع، با انسجام و همبستگی گروهی و چه‌بسا فامیلی از ساختار مسئول و پاسخگو برخوردار است (اکبری و قرخلو، ۱۳۸۹: ۵۶ به نقل از Cenesta، ۲۰۰۷).

شکل ۳: ویژگی جوامع محلی (منبع: Cenesta، ۲۰۰۷)

به‌منظور آسیب‌شناسی اقامتگاه‌های بومگردی، مشخص نمودن محورهای اصلی این حوزه از گردشگری از اهمیت بسزایی برخوردار است چراکه زاویه دید پژوهشگر را در روند بررسی و ارزیابی وضعیت موجود مشخص می‌نماید. بر این اساس می‌توان به الگوی سه‌گانه اکوتوریسم پایدار اشاره نمود که سه محور اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی را از یکدیگر تفکیک نموده است.

شکل ۴: ابعاد سه‌گانه اکوتوریسم پایدار (زاهدی، ۱۳۸۵) (جهانیان، زندی، ۱۳۹۲: ۶۷)

با توجه به لزوم تحقیق و تمرکز بیشتر در هر یک از این بخش‌های سه‌گانه، به منابع بین‌المللی در عرصه سیاست‌گذاری گردشگری و اکوتوریسم پایدار رجوع شد. در این روند با استناد به «راهنمایی سازمان جهانی گردشگری در زمینه شاخص‌های توسعه پایدار مقاصد گردشگری» و نیز «راهنمای سیاست‌گذاری در زمینه ارتقاء گردشگری پایدار» منتشرشده توسط سازمان جهانی گردشگری (UNWT) و نیز برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد (UNEP)، اهداف و سیاست‌های محوری در هر بخش، مشخص و مورد استفاده قرار گرفت.

ابعاد اقتصادی	ابعاد اجتماعی-فرهنگی	ابعاد محیط‌زیستی
قابلیت تداوم و سوددهی اقتصادی: کسب اطمینان از قابلیت سوددهی و رقابت‌پذیری در بازار گردشگری و نیز توانمندی در کسب سود در بلندمدت	رضایت کامل گردشگری (بازدیدکننده): فراهم آوردن تجربه‌ای ایمن و رضایت‌بخش برای گردشگران و نیز در دسترس بودن تمامی موارد بدون تبعیض جنسیتی، نژادی و ...	بهره‌وری منابع: به حداقل رساندن استفاده از منابع کمیاب و تجدید ناپذیر در روند توسعه ظرفیت‌های مرتبط با گردشگری
رونق اقتصادی محلی: به حداکثر رساندن رونق اقتصادی مناطق هدف گردشگری شامل میزان هزینه‌کرد گردشگران در منطقه و شناخت دلایل نوسانات این هزینه‌کرد	مدیریت و کنترل محلی: توانمندسازی جوامع محلی در تعامل با سایر ذی‌نفعان با محوریت برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌ها پیرامون مدیریت و آینده توسعه گردشگری منطقه	حفظ محیط‌زیست بکر: اهداف: به حداقل رساندن آلودگی هوا، آب و زمین و زباله‌های باقی‌مانده از سوی ارائه‌دهندگان خدمات گردشگری و نیز گردشگران و بازدیدکنندگان
افزایش اشتغال: ارتقاء کمی و کیفی مشاغل محلی مبتنی بر گردشگری، مانند سطح درآمد، شرایط خدمات و دسترسی همگانی بدون رانت و تبعیض	رفاه اجتماعی: حفظ و تقویت زندگی جوامع محلی در مناطق بومی در مواردی شامل ساختارهای اجتماعی، دسترسی به منابع، امکانات موردنیاز برای زندگی و فاصله گرفتن از هر نوع بحران اجتماعی-فرهنگی	مدیریت و حفاظت فیزیکی (محوریت نهادهای اجرایی): حفاظت و ارتقاء کیفیت مناظر طبیعی و جلوگیری از تخریب فیزیکی با محوریت فعالیت‌های نهادهای اجرایی
توزیع عادلانه منافع مالی و اجتماعی: توزیع گسترده مزایای اقتصادی گردشگری شامل بهبود فرصت‌ها، درآمدها و خدمات در دسترس برای طبقات فقیر و دهک‌های کم‌درآمد جامعه محلی	غنا فرهنگی: احترام به میراث تاریخی و فرهنگی بومی، سنت‌ها و آداب‌ورسوم تمایزبخش و هویت آفرین	افزایش اعتماد به نهادهای نظارتی (با محوریت پایگاه‌های جهانی): ارتقا اعتماد به نهادهای نظارتی خصوصاً پایگاه‌های جهانی به‌منظور افزایش میزان حمایت و همکاری جامعه محلی در فرایند نظارتی ایشان

در واقع تکیه بر این ساختار مورد تأیید نهادهای سیاست‌گذار بین‌المللی، امکان محوربندی و ایجاد پیوند پایدار و مستحکمی فراهم می‌سازد.

بررسی موردی یکی از محورهای دوازده‌گانه ارزیابی

با توجه به لزوم رعایت ایجاز و تلخیص، در انتهای گزارش، به‌عنوان نمونه یکی از محورهای دوازده‌گانه مورد واکاوی و ارزیابی قرار گرفته است که به شرح ذیل است.

محور قابلیت تداوم و سوددهی اقتصادی

با محوریت کسب اطمینان از قابلیت سوددهی و رقابت‌پذیری در بازار گردشگری و نیز توانمندی در کسب سود مالی در بلندمدت.

الف) ارزیابی آسیب‌شناسانه وضعیت موجود

بررسی ابعاد تداوم و سوددهی اقتصادی اقامتگاه‌های بومگردی، در محورهای ذیل انجام پذیرفت.

۱. تنوع خدمات و محصولات

● تنوع منو غذا و میان وعده

- محصولات اختصاصی هر یک از اقامتگاه‌های بومگردی از موارد مهم در این بخش بشمار می‌رود. در این زمینه اگرچه این اقامتگاه‌ها در استان کرمان عمدتاً در منوی غذای خود از موارد غذاهای سنتی استان کرمان و برخی از غذاهای خاص محلی (مانند قانتغها) استفاده می‌کردند (ایجاد تمایز نسبت به سایر استان‌ها) اما مورد ویژه‌ای در منو غذایی به‌عنوان پیشنهاد اختصاصی اقامتگاه‌ها مشاهده نمی‌شود. نکته دیگر در این زمینه آن است که اقامتگاه‌ها حتی در پیشنهاد مواردی مانند قانتغها که بومی‌ترین نمونه غذای ایشان به شمار می‌رود، تأکید چندانی نداشتند و عمدتاً به سرو غذاهای خورشتی (به‌ویژه قیمه‌بادمجان، قیمه، قورمه‌سبزی و در مواردی فسنجان) تمایل بیشتری داشتند. یکی از علل این موضوع آن است که در فضای کنونی جوامع محلی نیز عملاً قانتغها نسبت به گذشته کم‌رنگ‌تر شده است و خورشت‌های جایگزین این منو در الگوی پذیرایی ایشان گردیده است.

- ارائه دسر، شربت، پیش‌غذا و سایر موارد اختصاصی به‌جز چند مورد انگشت‌شمار (مانند شربت کاشیکلو در اقامتگاه نیکا) مشاهده نگردید.

• تنوع محصولات

- در برخی از اقامتگاه‌ها (تقریباً ۳۰ درصد موارد مشاهده شده) بخش فروشی مربوط به عرصه برخی از محصولات محلی و خانگی (اعم از فرآورده‌های لبنی، عرقیات، ترشیجات) مشاهده گردیده که البته بیشتر با هدف تسهیل دسترسی خریداران و کسب درآمد راه‌اندازی شده بود و هم‌سطح با این‌گونه محصولات در آن ناحیه جغرافیایی بود؛ درواقع هدف‌گذاری ایجاد محصولی اختصاصی و ویژه کمتر موردتوجه متصدیان اقامتگاه‌ها بود.

• تنوع خدمات جانبی اقامتگاه‌ها خصوصاً در زمینه بومگردی

- محور اصلی این بخش خدمات ارائه شده از سوی اقامتگاه‌های بومگردی در خارج از محوطه اقامتی خویش و متکی با ارزش‌های اکوتوریستی منطقه است.

- اغلب گردشگران و بازدیدکنندگان استفاده‌کننده از خدمات اقامتگاه‌های بومگردی در استان کرمان، با هدف دیدن جاذبه‌های طبیعی و نیز تاریخی-فرهنگی به شهرها و یا روستاهای استان مراجعه نموده‌اند و حین این موضوع، برای بهره‌گیری از خدماتی به اقامتگاه‌های بومگردی مراجعه نمودند. در این میان ارائه خدماتی مجزا و جانبی از سوی اقامتگاه‌ها نقش بسیار مهمی در تبدیل نمودن آن‌ها به مقصدهای جذاب و نه صرفاً بخشی جانبی تبدیل می‌کند. درواقع ارائه خدمات جانبی اقامتگاه‌ها خصوصاً در زمینه بومگردی، فرصتی را فراهم می‌آورد که خود به‌عنوان هدف گردشگری مشخص شود و عملاً تضمین‌کننده تداوم حضور آن در این بازار است. نمونه این الگو در میان اقامتگاه‌های باسابقه و فعال ایران خصوصاً آتشنونی واقع در روستای گرمه به مدیریت مازیار آل داوود و نیز دهکده گردشگری خانواده عباس برزگر در روستا بزم قابل مشاهده است.

- در موارد موردبررسی در استان کرمان در مجموع سه گروه اقامتگاه‌ها بومگردی شناسایی شد:

گروه اول: عدم ارائه خدمات جانبی (بیش از ۸۰ درصد موارد مشاهده شده به‌ویژه در مناطق بیلاقی): در این‌گونه اقامتگاه‌ها صرفاً خدمات اقامتی و نیز سرو غذا ارائه می‌شود و برنامه مجزایی خصوصاً در بیرون فضای اقامتگاه برای بازدیدکنندگان در نظر گرفته نشده است.

گروه دوم: خدمات جانبی مشابه سایر بخش‌ها (در حدود ۱۵ درصد مناطق مشاهده شده به‌ویژه مناطق دارای مناطق با ثبت جهانی و ملی): تعداد کمتری از اقامتگاه‌ها خصوصاً اقامتگاهی در شفیع‌آباد و سایر اقامتگاه‌های حاشیه کویر، میمند، ماهان در صورت درخواست گردشگر، مسئولیت راهنمایی و در موارد حمل‌ونقل ایشان به جاذبه‌های گردشگری طبیعی و فرهنگی-تاریخی منطقه بر عهده می‌گیرند. در برخی موارد به‌ویژه اقامتگاه‌های حاشیه کویر لوت و در شهرستان شهداد، ارائه وسایل نظیر خودرو و موتور سیکلت جهت کویر نوردی نیز صورت می‌گیرد.

گروه سوم: برنامه‌ریزی و ارائه خدمات اختصاصی: در موارد مشاهده شده، تعداد بسیار محدود که احتمالاً به ۵ درصد کل تعداد اقامتگاه‌های استان نیز نرسد، اقدام به برنامه‌ریزی مجزا و ارائه خدمات اختصاصی به گردشگران داده‌اند. اقامتگاه شاردون واقع

در دشتخاک شهرستان زرنند و نیز آفتاب ریگان واقع در روستای علی‌آباد از بارزترین این موارد هستند.

۲. کیفیت دسترسی و حمل‌ونقل

• راه‌ها مواصلاتی

- عمده راه‌های مواصلاتی دارای آسفالت نسبتاً مناسبی بودند و تنها تعداد محدودی بومگردی خصوصاً در مناطق کوهستانی دارای جاده خاکی بودند که با توجه به موقعیت جغرافیایی آن‌ها از سوی گردشگر قابل پذیرش است؛ اما نکته مهم آن است که این راه‌ها اغلب به‌منظور پوشش نیازهای محلی طراحی و اجرا شده بودند این در حالی است که عملاً امکان تأمین نیازهای تفریحی در برخی موارد خصوصاً مناطق بیلاقی و نیز روستاهای حاشیه کویر به دلیل حجم بالای مسافر و گردشگر از ظرفیت این راه‌ها ممکن نیست.

• حمل‌ونقل عمومی

- وضعیت حمل‌ونقل عمومی خصوصاً ویژه گردشگران انفرادی خارجی که اصلاحات backpacker نامیده می‌شود، اساساً بدون سامان‌دهی و برنامه‌ریزی مشخصی است و این ابهام شدت از سوی این گروه مورد تأکید بود که زمینه ایجاد سوءاستفاده برخی افراد در زمینه مالی را نیز فراهم آورده است. از سوی دیگر ضعف در این بخش سبب می‌شود تا وجه عمومی ارائه شده کرمان و جوامع محلی به گردشگران خارج از استان و کشور، در مقیاس قابل‌توجهی در قالبی غیرقابل‌پیش‌بینی و مدیریت ارائه شود.

۳. نوع خدمات دریافتی

• محوریت خدمات اقامتی

- عمده اقامتگاه‌های موجود در مناطق بیلاقی مانند خبر و گوغر، دلفارد، ساردوبیه، بندرهنزا و رابر، عمدتاً جنبه‌ی اقامتی دارند. درواقع از آنجاکه متقاضی این اماکن عمدتاً مسافران مناطق گرمسیری مانند بندرعباس و جنوب کرمان هستند، سفر ارزان موردتوجه آنان است و برنامه‌ریزی خاصی برای تأمین غذا دارند. در این زمینه می‌بایست به این موضوع توجه نمود که کارکرد اصلی چنین اقامتگاه‌هایی که در فضای کوهپایه‌ای و بیلاقی بنا شده‌اند نیز می‌بایست طبق الگوهای اقامتی طراحی شود چراکه سایر حوزه‌های خدماتی خصوصاً رستوران‌ها، دارای سابقه فعالیت زیادی هستند و از سوی دیگر بازار تقاضا کمتر بر محور گردشگر و بیشتر متکی بر مسافر است.

• محوریت سرو غذا

- اقامتگاه‌های بومگردی که در مسیر حرکت تورهای گردشگری قرار دارند مانند ماهان و نیز اقامتگاه‌های فعال در مناطقی با فاصله اندک به شهرهای بزرگ (که عملاً اجبار اقامت شبانه را تبدیل به انتخاب می‌کند که بنا به تصمیم گردشگر ممکن است صورت نگیرد) عمدتاً محوریت سرو غذا دارند. البته این بدان معنا نیست که این اقامتگاه‌ها هیچ مسافر شب خوابی ندارند اما محوریت اصلی در بازار عرضه و تقاضای این بخش سرو غذاست.

- از آنجاکه در روستاهای پیرامون شهداد نیز، تورهای گردشگری متعددی از تهران و سایر شهرها حضور می‌یابند، خدمات‌دهی به این تورها نیز در موارد متعددی در سطح ارائه غذا پایان می‌یابد.

• اقامت، غذا، لیدر محلی

ارائه خدماتی مجزا و جانبی از سوی اقامتگاه‌ها نقش بسیار مهمی در تبدیل نمودن آن‌ها به مقصدهای جذاب و نه صرفاً بخشی جانبی تبدیل می‌کند. در واقع ارائه خدمات جانبی اقامتگاه‌ها خصوصاً در زمینه بومگردی، فرصتی را فراهم می‌آورد که خود به‌عنوان هدف گردشگری مشخص شود و عملاً تضمین‌کننده تداوم حضور آن در این بازار است. نمونه این الگو در میان اقامتگاه‌های با سابقه و فعال ایران خصوصاً آشنونی واقع در روستای گرمه و نیز دهکده گردشگری در روستای بزم قابل مشاهده است.

تاریخی تأسیس می‌شوند ذیل اقامتگاه‌های سنتی قرار می‌گیرند. تفاوت اقامتگاه‌های سنتی و هتل‌های سنتی این است که گروه اول برای ارائه خدمات گردشگری تغییر کاربری می‌دهند اما هتل‌های سنتی از ابتدا به‌منظور خدمات هتلداری در قالبی سنتی طراحی شده‌اند.

● از دید این گروه، اقامتگاه‌های بومگردی می‌بایست در فضای روستایی، همراه با حضور اعضای یک خانواده و در الگوی سنتی زندگی ایشان دنبال شود و عملاً ایجاد اقامتگاه‌های بومگردی شهری سبب شده است تا اغلب این موارد مانند هتل‌ها و سایر اقامتگاه‌ها خدمات هتلداری ارائه دهند و جریان پویای زندگی به چشم نمی‌خورد.

● اقامتگاه‌های بومگردی شهری از استاندارد دوگانه استفاده می‌کنند. این واحدها در هنگام تأسیس از بسیاری از زیرساخت‌های پرهزینه که در تأسیس یک هتل-آپارتمان و هتل سنتی و نیز رستوران (مانند آشپزخانه صنعتی) مستثنا هستند اما در عمل با این استدلال که مربوط به حوزه بومگردی هستند در حوزه‌های گوناگونی مانند سرو عمومی غذا در دو وعده نهار و شام فعالیت می‌کنند و عملاً به اصناف نیز پاسخگو نیستند.

● در مجموع حضور و فعالیت اقامتگاه‌های بومگردی در شهرها خصوصاً موارد نسبتاً پرجمعیت عملاً به‌عنوان تهدیدی برای سرمایه‌گذاران متوسط به شمار می‌رود. مهم‌ترین این انتقادات به مناطق گردشگری عمومی بازمی‌گردد که از این موارد می‌توان به ماهان و راین اشاره نمود.

● از سوی دیگر موافقان بومگردی و نیز مسئولان مربوطه در سازمان

برخی از اقامتگاه‌های بومگردی برنامه‌ی ویژه‌ای علاوه بر خدماتی نظیر اقامت و سرو غذا دارند. نکته قابل‌ملاحظه آن است که تعداد اقامتگاه‌های با رویکرد این‌چنین، کمتر از ۱۰ مورد برآورد می‌شود و حتی با قاطعیت می‌توان بیان نمود که صرفاً اقامتگاه شاردون واقع در دشتخاک زرنند، دارای سناریو اکونوربیسیم هدفمند در بازه زمانی بیش از یک روز است که عملاً نشان دهنده ضعف جدی در این بخش است.

۴. تداوم و ظرفیت رقابت‌پذیری با سایر مشاغل گردشگری

● نقاط ضعف در حوزه سرمایه‌گذاری و بازگشت آن

- بازگشت سرمایه؛ موضوع الگو و نحوه‌ی سرمایه‌گذاری در رابطه با تداوم بازار دارای اهمیت است. به‌طورمعمول و طبق نظر کارشناسان بازار گردشگری خصوصاً هتلداری، بازگشت سرمایه پس از حدود ۸-۱۰ سال و مستهلک شدن آن، وضعیتی مناسب است؛ اما در این زمینه بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد که وضعیت این بخش در میان اقامتگاه‌های بومگردی بسیار متغیر است. برخی از واحدها خصوصاً در روستاهای حاشیه کویر لوت، وضعیتی به‌مراتب بهتر داشته و حتی این مدت‌زمان به کمتر از ۴ سال کاهش یافته است؛ اما در اغلب موارد این موضوع ضعیف است که علت آن به چندین علت اصلی بازمی‌گردد؛ در مناطق بیابانی فصلی بودن، رقابت شدید میان بخش غیررسمی برای اجاره منزل و اقامتگاه‌های بومگردی و در نتیجه دریافت هزینه اقامت و ورودی تا یک‌ششم نرخ نامه رسمی، از عوامل این روند کند است. در سایر مناطق نیز محدود بودن تعداد گردشگری انفرادی و یا تور، عدم دارا بودن الگوی بازاریابی دقیق، فعالیت محدود آژانس‌های گردشگری کرمانی در زمینه ورود گردشگر موجب این فرایند شده است.

- مهم‌ترین نقطه‌ضعف این واحدها از جنبه درونی، عدم تخصص پیشینی در بازار گردشگری است. در واقع تمامی مواردی مانند ضعف در الگوی بازاریابی، ارائه الگوهایی جهت جذب بیشتر گردشگر و مواردی از این دست به این موضوع بازمی‌گردد. به بیان دیگر اگر اقامتگاه‌های بومگردی را در دو عرصه دانش بومی و تخصص در بازار گردشگری بررسی نمایم، عدم تخصص در حوزه گردشگری بیشتر به‌عنوان ضعف محوری این اقامتگاه‌ها بشمار می‌رود.

● تأثیر و تأثرات در بازار گردشگری

- تأثیرات مخل از دید سایر فعالان حوزه گردشگری: با توجه به سابقه نسبتاً محدود اقامتگاه‌های بومگردی در مقایسه با سایر بخش‌های این بازار، اعتراضات از سوی برخی از این موارد خصوصاً اماکن اقامتی نظیر هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها و نیز رستوران‌ها طرح می‌گردد که تیم پژوهشگر در نمونه‌گیری میدانی به مصاحبه با ایشان پرداخت. مهم‌ترین آسیب‌های طرح‌شده از تأثیرات اقامتگاه‌های بومگردی در بازار گردشگری از منظر این گروه عبارت است از:

● اقامتگاه‌های روستایی اساساً معضلی و تداخلی در بازار ایجاد نموده‌اند بلکه این مشکل مربوط به اقامتگاه‌های بومگردی فعال در شهرها خصوصاً مراکز شهرستان و بخش‌ها است. از نظر ایشان، اقامتگاه‌هایی که در محیط شهری و با تغییر کاربری منازل و اماکن

میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری در پاسخ به این انتقادات بیان می‌کنند:

● تفاوت اصلی اقامتگاه‌های سنتی و اقامتگاه‌های بومگردی در امکان سرو غذا و خدمات رستورانی برای عموم توسط اقامتگاه‌های سنتی است؛ این در حالی است که برخی از اقامتگاه‌های بومگردی اقدام به سرو عمومی غذا می‌نمایند که گویا مورد اعتراض کارشناسان مربوطه نیز قرار گرفته‌اند.

● محدودیتی از لحاظ قانونی در رابطه با الزام به حضور اقامتگاه‌های بومگردی در مناطق روستایی وجود ندارد و از این‌رو در مناطق دارای بافت سنتی و تاریخی نیز این مجوز صادر می‌شود.

اما در مجموع در این بخش توجه به این موضوعات دارای اهمیت است:

- تعارض میان فعالیت‌های اقامتگاه‌های بومگردی با سایر بخش‌های رستورانی و اقامتی خصوصاً در محدوده شهری موضوعی عمومی در سطح کشور است که به دلیل ضعف در اسناد بالادستی ایجاد شده است. به‌عنوان نمونه استان یزد نیز با این موضوع روبرو بوده است و راهکار پیشنهادی مانند عملکرد سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان کرمان را اجرایی نموده است.

- تخلف برخی از اقامتگاه‌های بومگردی خارج از ضوابط موجب نگرانی برخی از سایر واحدهای ارائه‌دهنده خدمات به گردشگران شده است که می‌بایست از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری رسیدگی شود.

- عدم توجه به‌ضرورت حضور و زیست خانوادگی در اقامتگاه‌های بومگردی سبب شده است که از سوی نهادهای مرتبط با نظارت بر اماکن عمومی، باز بودن درب ورودی آن‌ها در اولویت قرار گیرد که عملاً بهانه کافی در جهت ارائه خدماتی خارج از محدوده فعالیت‌های اقامتگاه‌های بومگردی فراهم نماید.

● چالش‌های بیرونی سرمایه‌گذاری در حوزه بومگردی

- مهم‌ترین چالش پیش روی اقامتگاه‌های بومگردی خصوصاً در مناطق روستایی فعال شدن سرمایه‌گذاری‌های کلان است. اگرچه توسعه سایت‌های مرتبط با اکوتوریسم از اولویت مهم سیاستی استان بشمار می‌رود اما در صورت عدم برنامه‌ریزی دقیق در این حوزه، موجب ایجاد خلل جدی در فعالین اقامتگاه‌های بومگردی در مناطق نسبتاً موفق خواهد شد.

- طبق یکی از سناریوهای طرح‌شده توسط فعالان و متخصصان حوزه گردشگری، فعال شدن اقامتگاه‌های بومگردی، عملاً سازوکار نسبتاً ثابتی از بازار گردشگری کرمان را دچار نوسان می‌کند و گردشگران را به مناطق جدیدی هدایت می‌نماید، اما در ادامه شرکت‌های سرمایه‌گذاری کلان فرصت آن را می‌یابند تا پس از سنجش میزان موفقیت این واحدها و تست بازار، برنامه سرمایه‌گذاری دقیقی با طرح توجیهی عینی تهیه نمایند. از سوی دیگر اقامتگاه‌های بومگردی در کنار ایجاد فرصت تست بازار برای این شرکت‌ها نوعی بازاریابی مداوم و اولیه برای منطقه هدف صورت می‌دهند که در نهایت در صورت موفقیت طرح خدمات کلان آن‌ها در جلب رضایت

گردشگران، جذب بخشی قابل‌توجهی از متقاضیان این واحدهای اقامتی، امری محتمل است؛ البته پذیرش این سناریو به معنای نادیده گرفتن جلب فرصت‌های ارزشمند سرمایه‌گذاری در حوزه اکوتوریسم نیست بلکه می‌بایست خصوصاً در دو منطقه حاشیه کویر لوت و خبر، برنامه‌ریزی دقیقی در تبیین نسبت محدوده تعامل این دو حوزه باهم داشت. به‌عنوان مثال واگذاری کاروانسرای شفیق‌آباد به بخش خصوصی در کنار شروع به فعالیت سایت اکوتوریسم با سرمایه‌گذاری ماهان، دارای تأثیرات محتمل مثبت و منفی گسترده در کسب‌وکار رونق یافته روستاهای شهداد خصوصاً شفیق‌آباد است و در نتیجه ضرورت دارد تا در کارگروهی ساماندهی شود.

(ب) راهبردهای پیشنهادی بر مبنای ارزیابی میدانی

۱. برندسازی مبتنی بر ظرفیت اقامتگاه‌های بومگردی استان کرمان در محورهای گوناگون مانند سرو غذا ارگانیک، بدون تکنولوژی، همگرا با محیط‌زیست، همگرا با توان‌یابان و سالمندان و ...

۲. ارائه راهبردی مشخص در حوزه بازاریابی اعم از آموزش متصدیان اقامتگاه‌های بومگردی توسط متخصصان این عرصه، الگوی تأمین مالی بازاریابی و ظرفیت‌هایی نظیر فضای مجازی و الگوهای روزآمد بازاریابی

۳. وجود حمایت‌های توسعه محصول و فعالیت‌های بازاریابی در فصل کم گردشگر

۴. ایجاد انجمن و تعاونی در جهت ارائه اجرای الگوهای بازاریابی متشکل از مشاغل مشارکت‌کننده

۵. اجرای برنامه‌های لازم برای تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل عمومی مرتبط با نقاط هدف اکوتوریسم خصوصاً روستایی با محوریت گردشگران خارجی و داخلی

در رابطه با گردشگران خارجی می‌بایست سیستم جامعی از سوی نهادهای ذی‌ربط ساماندهی شود تا اولاً اطلاعات اولیه مانند کیفیت جاده‌ها و مدت‌زمان حمل‌ونقل، هزینه حمل‌ونقل و مواردی از این‌دست را در قالبی چندزبانه و رسانه‌های گوناگون (مکتوب، مجازی و ...) در اختیار قرار دهد و از سوی دیگر مجوز و برندی در زمینه گروه‌های مورد تأیید (در مواردی مانند تسلط نسبی به زبان به تفکیک زبان‌های مختلف، دریافت حق‌الزحمه استاندارد، سابقه حداقلی در زمینه تخلفات راهنمایی و رانندگی و حسن سابقه) خصوصاً در زمینه حمل‌ونقل عمومی طراحی و اجرا شود.

۶. ارتقاء و تجهیز راه‌های مواصلاتی خصوصاً روستایی و افزایش علائم و تابلوهای راهنمای جغرافیایی، راهنمای اماکن گردشگری خصوصاً اماکن دوستدار و همگرا با طبیعت نظیر اقامتگاه‌های بومگردی و نیز علائم راهنمایی و رانندگی

۷. تعیین کارگروهی مشترک از بخش خصوصی و دولتی به‌منظور تنظیم شرایط فعالیت هر یک از انجمن‌های صنفی فعال در بازار گردشگری در نسبت با اقامتگاه‌های بومگردی؛ خصوصاً تداخل فعالیت اقامتگاه‌های بومگردی و مراکز اقامتی و رستوران‌ها و نیز نسبت فعالیت شرکت سرمایه‌گذار در حوزه اکوتوریسم و روستاهای هدف بومگردی به‌منظور اینجا کسب‌وکاری پایدار در این بخش. ●